

Філософія освіти

УДК 123.015.324

Куліненко Л. Б.*Кандидат педагогічних наук, доцент, докторант НПУ імені
М. П. Драгоманова***КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА**

Формування компетентності майбутнього вчителя розглядається з огляду на необхідність продукування педагога нової генерації — здатного не тільки до передачі певної суми знань, але й до формування в учнях уміння жити суспільним чином, з високою мораллю і духовністю, зі світоглядом, орієнтованим на творчу самореалізацію.

Ключові слова: *людина, освіта, компетентність, компетентнісний підхід, культура, виховання.*

Компетентнісний підхід в освіті за правило протиставляється системі, спрямованій на механічне засвоєння знань, формуванню вмій і навичок, недоліком яких є перевантаження інформаційного елементу освіти, недостатність застосування знань у різноманітних ситуаціях для виконання практичних і теоретичних завдань. Перехід до компетентнісної освіти означає переорієнтацію з процесу на результат у діяльнісному вимірі. Тому він тісно пов'язаний з особистісно орієнтованим і діяльнісним підходами до навчання. З метою формування у людини вмій користуватися знаннями необхідно змінити в структурі навчання роль і значення освоєння способів діяльності, підвищити їх технологічність, створити умови для активної соціальної дії, проектної, дослідницької діяльності тощо [1, с. 179].

Взагалі орієнтація на формування компетентностей по новому розставляє акценти у відношенні до ролі знань у навчальному процесі. Серед безлічі причин, стримуючих оновлення освіти, на думку В. Болотова та В. Серікова, можна назвати її певну однобічність, дисгармонійність, коли замість цілісного соціокультурного досвіду учні фактично освоюють лише частину його, в першу чергу знаннєвий компонент. Автори

пропонують вести мову про кризу знаннево-просвітницької парадигми, що обумовлена низкою причин. В першу чергу це зміни самого феномену знання і його співвідношення з суспільною практикою: здобуття інформації стає пріоритетною сферою професійної діяльності людини і умовою існування всякого сучасного виробництва взагалі. У цих умовах, як не парадоксально, знаннєве навчання стало втрачати сенс. Неймовірний потік інформації, яка застаріває швидше, ніж учень закінчить школу, вже неможливо «втиснути» в програми. Навчання «вічним істинам», зрозуміло, необхідно, але без уміння оновлювати оперативну частину свого культурного досвіду учень не може вважатися підготовленим до життя.

Інша причина кризи знаннєвої парадигми бачиться в тому, що відпадає необхідність перенавантажувати пам'ять дитини істинами «про запас», бо існують сховища інформації іншої природи. Треба лише навчити школярів користуватися ними. Пріоритет самостійності і суб'єктності індивіда у сучасному світі вимагає зміцнення загальнокультурного фундаменту освіти, розвитку умінь мобілізувати свій особистісний потенціал для вирішення різного роду соціальних, екологічних і інших завдань і розумного етично-доцільного перетворення дійсності. Потрібен фахівець, який не чекатиме інструкцій, а вступить в життя з творчим, проектно-конструктивним і духовно-особистісним досвідом, що вже склався. Структура ж знаннєвої освіти «не налаштована» на цю функцію [2, с. 8].

В свою чергу Д. Іванов відзначає, що компетентнісний підхід в освіті на противагу концепції «засвоєння знань» передбачає оволодіння учнями вміннями, що дозволять їм у майбутньому діяти ефективно в ситуаціях професійного, особистого та суспільного життя. При цьому особливе значення надається умінням, що дозволяють діяти у нових, невизначених, проблемних ситуаціях, для яких заздалегідь неможливо відпрацювати відповідних засобів. Їх потрібно знаходити у процесі вирішення подібних ситуацій і досягати потрібних результатів. Фактично при такому підході розуміння знання як нарощування суми предметної інформації протиставляється знанню як комплексу умінь, що діяти та досягати потрібного результату, зокрема в невизначених, проблемних ситуаціях [3, с. 18–19].

З іншого боку, на думку С. Клепка, протиставлення «знаннєвої парадигми» освіти популярному «компетентнісному підходу» має певну тенденційність, адже поняття знання у сенсі відомого беконівського

«знання є сила» можна вважати «ключовою компетентністю», тому справжнє знання завжди є компетентнісним знанням, а «компетентність» завжди є «знанневою» [4, с. 147].

Подолання означених суперечностей сучасного навчального процесу через формування відповідних компетентностей стає можливим завдяки таким властивостям компетентної освіти, як практична спрямованість, орієнтація на результативні дії в контексті реальних проблемних ситуацій, стимулювання самостійності та ініціативності учнів.

Зокрема, як відзначає І. Гурняк, практично-прагматична спрямованість компетентного підходу відображає його скерованість на вирішення питань, які виникають перед людьми в різноманітних практичних ситуаціях, виключаючи важливу роль досвіду для набуття людиною компетентностей, підхід до знань як до інструменту ефективного розв'язання життєвих проблем. Відповідно одним із ключових дидактичних принципів компетентного підходу є принцип спрямованості на результат, що передбачає розгляд результату освіти з погляду його затребуваності суспільством, забезпечення спроможності випускника школи відповідати запитам ринку праці, мати потенціал для практичного розв'язання життєвих проблем [5, с. 50–52].

За оцінками Д. Іванова, компетентнісний підхід є посиленням прикладного, практичного характеру всієї шкільної освіти. Його ключова ідея полягає в тому, що для забезпечення «віддаленого ефекту» шкільної освіти все, що вивчається, має бути включеним до процесу використання та вживання. Особливо це стосується теоретичних знань, які повинні перестати бути мертвим багажем і стати практичним засобом пояснення явищ і вирішення практичних ситуацій та проблем [3, с. 20].

Компетентність розкриває міру включеності в активну дію, здатність ефективно розв'язувати проблемну ситуацію життя, мобілізувати при цьому знання, досвід, уміння. Компетентність не зводиться ні до знань, ні до навичок; її можна розглядати як можливість установлення зв'язку між знанням і ситуацією, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дію), які підходять до розв'язання проблем [6, с. 140].

В свою чергу Л. Паращенко сутність компетентного підходу бачить у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в учнів здатності практично діяти, застосовувати індивідуальні техніки і досвід успішних дій у ситуаціях професійної діяльності та соціальної практики. Перспективність компетентного підходу полягає в тому, що він передбачає високу

готовність випускника школи до успішної діяльності в різних сферах [7, с. 71–72].

В контексті вирішення проблеми співвідношення теоретичних знань і практичних навичок їх використання актуальним стає формування в учнів уміння самостійно вчитися. Так, О. Савченко, зіставляючи різні підходи до класифікації ключових умінь із новими цілями шкільної освіти, доходить висновку, що педагогічно доцільно виділити як об'єкт спеціального формування ключову компетентність «уміння учнів самостійно вчитися». Цей термін означає універсальне поняття, мета — уміння (мета — зверх, над), бо в розвиненому вигляді воно інтегрує психолого-особистісні характеристики учня зі змістовою та процесуальною основою учіння. Наявність цього вміння програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуації, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості [8, с. 38].

Взагалі здатність до самостійної і відповідальної дії виступає однією з ключових компетентностей, що лежить в основі успішного вирішення життєвих проблем, які постають перед сучасною людиною. Можна погодитися з думкою українських науковців, які підкреслюють, що сьогодні тільки та людина може повноцінно діяти в мінливому світі, яка здатна зробити самостійний вибір, прийняти самостійне рішення. Всі ці обставини зумовлюють потребу в оволодінні сучасними компетенціями, які дають можливість реалізувати в житті пізнавальний, духовно-моральний, творчий, комунікативний і естетичний потенціали. Такі потенціали грають роль динамічних доміант, які компетентісно спрямовують процес розвитку і саморозвитку особистості [6, с. 139].

Сьогодні у педагогічній літературі можна зустріти велике розмаїття точок зору з приводу визначення основних груп компетентностей, необхідних для успішної педагогічної діяльності. Центральне місце в цьому комплексі посідає власне професійна компетентність майбутнього педагога. Розглянемо детальніше точки зору провідних науковців щодо її сутності та структури.

А. Маркова професійно компетентною називає таку роботу вчителя, у якій на достатньо високому рівні здійснюється педагогічна діяльність,

педагогічне спілкування, реалізується особистість учителя, у якій досягаються високі результати в навчанні і вихованні школярів (ці сторони становлять п'ять блоків професійної компетентності) [9, с. 8].

Л. Карпова вважає, що професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлюють готовність учителя до виконання педагогічної діяльності та забезпечують високий рівень її самоорганізації. Професійна компетентність учителя не має вузько професійних меж, оскільки від нього вимагається постійне осмислення розмаїття соціальних, психологічних, педагогічних та інших проблем, пов'язаних з освітою. Професійна компетентність, як особистісне утворення, є динамічним, оскільки його змістовне наповнення й якісний рівень залежать від багатьох чинників: рівня розвитку психології і педагогіки, антропології та культурології, соціальних та економічних причин тощо, а також багатоаспектним, тому що змінюється у відповідності з процесами, які відбуваються в освіті та суспільстві [10, с. 6].

С. Якушева, використовуючи в якості синонімів «педагогічну компетентність» та «професійну компетентність педагога», розглядає їх як особистісні якості вчителя, вихователя, що дозволяють йому самостійно і ефективно вирішувати педагогічні завдання, які формулюються ним самим або адміністрацією освітнього закладу. Це єдність його теоретичної та практичної готовності до здійснення своєї професійної діяльності [11, с. 31].

Структура професійної компетенції педагога, за Н. Кузьміною, включає п'ять елементів або видів компетентності: спеціальна і професійна компетентність в області дисципліни, що викладається; методична компетентність в області способів формування знань, умінь в учнів; соціально-психологічна компетентність в області процесів спілкування; диференціально-психологічна компетентність в області мотивів, здібностей, напрямів учнів; аутопсихологічна компетентність в області гідності і недоліків власної діяльності і особи [12, с. 90]

В свою чергу Л. Карпова структурними компонентами професійної компетентності вчителя вважає наступні три сфери: мотиваційна сфера особистості, яка є інтегральною якістю, що характеризується сукупністю соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, інтересів, котрі складають основу мотивів, тобто все те, що включає поняття спрямованості особистості. Результатом її розвитку є сформованість таких ключових

компетентностей, як особистісно-мотиваційна, загальнокультурна, соціальна; операційно-технологічна сфера, яку характеризують: сукупність знань (професійних, з предмета, психолого-педагогічних, сучасних, методологічних); умінь (гностичних, комунікативних, організаційних, діагностичних, проєктивних, конструктивних, управлінських); якостей (обов'язкових, важливих і бажаних), які зумовлюють ефективність реалізації учителем професійно-педагогічних функцій; розвиток професійної компетентності відбувається лише при постійному осмисленні, аналізі власної педагогічної діяльності, вчинків, поведінки, а тому передбачає розвиток третьої сфери — саморегуляції, результатом якої є психологічна компетентність, самооцінка та аутокомпетентність [10, с. 14].

Надумку В. Гриньової, професійна компетентність викладача включає професійно-змістовий, технологічний і професійно-особистісний компоненти. Професійно-змістовий компонент передбачає наявність у викладача цінностей-знань з предмету, який він викладає, суміжних дисциплін, з дисциплін, що виражають квінтесенцію спеціальності, якими має оволодіти студент, теоретичних знань з основ наук, які вивчають особистість людини, що забезпечує усвідомленість при визначенні педагогом змісту його професійної діяльності з виховання, навчання та освіти студентів. Технологічний компонент включає професійні цінності-знання, апробовані в дії, тобто цінності-уміння. Забезпечують цей компонент інформаційно-інноваційні технології, які ґрунтуються на комплексному діагностико-дослідному осмисленні педагогічної ситуації і перспективному її прогнозуванні. Професійно-особистісний компонент включає особистісні здібності-цінності [13, с. 25].

Окремої уваги заслуговує творчий компонент професійної компетентності педагога. Так, Л. Гриценко, вбачаючи загальну сутнісну рису компетентності у здатності людини вирішувати завдання не алгоритмічного типу, спираючись на свої особистісні якості, особливо підкреслює креативний компонент компетентності педагога. Педагогічна компетентність, відповідно до такої точки зору, — це здатність вчителя формулювати та вирішувати педагогічні завдання, що передбачають можливість декількох варіантів їх вирішення. В цьому й полягає специфіка та креативний характер педагогічної компетентності [14, с. 36].

В цілому ж масштабні завдання реформування освіти обумовлюють потребу в учителях нової генерації, які володіють творчим мисленням, інноваційною культурою, здатні генерувати нові ідеї. Педагогічна креативність є системоутворювальним фактором професійної ком-

петентності вчителя. Творчість передбачає наявність в особистості педагога здібностей, мотивів, знань, завдяки яким створюється продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Педагогічна творчість пов'язана із пошуком оптимальних і нестандартних педагогічних рішень, здатністю педагога до самовдосконалення і самоосвіти, розробки нових методик, форм, прийомів, до формування індивідуального стилю професійної діяльності [6, с. 105].

Список використаних джерел:

1. Хоружа Л. Л. Компетентнісний підхід в освіті: ретроспективний погляд на розвиток ідеї / Л. Л. Хоружа // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: Збірник наукових праць. — К.: КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2007. — № 7. — С. 178–183.
2. Болотов В. А. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов, В. В. Сериков // Педагогіка. — 2003. — № 10. — С. 8–14.
3. Иванов Д. Компетентности и компетентностный подход в современном образовании / Д. Иванов. — М.: Чистые пруды, 2007. — 32 с.
4. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті / С. Ф. Клепко. — Полтава: ПОППО, 2006. — 328 с.
5. Гурняк І. А. Дидактичні засади компетентнісного підходу в освіті / І. А. Гурняк // Педагогічні науки. — 2008. — № 3. — С. 45–52.
6. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики / За ред. І. Г. Єрмакова. — Запоріжжя: Центріон, 2005. — 640 с.
7. Паращенко Л. І. Технологія формування ключових компетентностей у старшокласників: практичні підходи / Л. І. Паращенко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. — К., 2004. — С. 71–84.
8. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / За заг. ред. О. В. Овчарук. — К., 2004. — С. 33–44.
9. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. — М.: Просвещение, 1993. — 192 с.

10. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Л. Г. Карпова. — Харків, 2004. — 20 с.
11. Якушева С. Д. Основы педагогического мастерства / С. Д. Якушева. — М.: Издательский центр «Академия», 2008. — 256 с.
12. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. — М., 1990. — 119 с.
13. Гриньова В. М. Професійна компетентність викладача вищого навчального закладу як результат сформованості його педагогічної культури / В. М. Гриньова // Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. — Педагогіка і психологія. — 2011. — № 1. — С. 21–26.
14. Гриценко Л. І. Професійна компетентність педагога: традиції і інновації / Л. І. Гриценко // Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. — Вип. 8. — Ч. 2. — Полтава, 2011. — С. 35–42.

Стаття надійшла до редакції 16.02.2013 р.

Кулиненко Л. Б. Компетентность будущего педагога

Формирование компетентности будущего учителя рассматривается с учетом необходимости выработки педагога нового поколения — способного не только к передаче определенной суммы знаний, но и к формированию у учащихся умения жить общественным образом, с высокой моралью и духовностью, с мировоззрением, ориентированным на творческую самореализацию.

Ключевые слова: *человек, образование, компетентность, компетентностный подход, культура, воспитание.*

Kulinenko L. B. Competence of a future pedagogue

Forming of competence of a future teacher was considered with a view to producing a new generation of pedagogue — able not only to transmit a certain amount of knowledge, but also to the formation in students the ability to live in a public manner, with high morals and spirituality, with the outlook, focused on creative selfrealization.

Keywords: *human, education, competence, competence approach, culture, education.*